

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА:

***минуле, сучасне,
шляхи розвитку***

Збірник наукових праць

*Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету*

Випуск 7

ББК 63.3(4Укр) -7
У45
УДК 94(477)

Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: Наук. зап. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 7. – Рівне: РДГУ, 2002. – 130 с.

У збірнику вміщено статті науковців вищих навчальних закладів та музейних установ переважно Рівненщини, присвячені розгляду історико-мистецької проблематики західноукраїнських теренів. Певна частина матеріалу висвітлює різнобічні грані музичного мистецтва.

Для науковців, студентів, аспірантів та усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історико-мистецькою проблематикою.

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Виткалов В.Г.** – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету

Арцишевський Р.А.	– доктор мистецтвознавства, професор (Луцьк)
Афанасьєв Ю.Л.	– доктор філософських наук, професор (Київ)
Баканурський А.Г.	– доктор мистецтвознавства, професор (Одеса)
Бондарчук Я.В.	– кандидат мистецтвознавства, доцент (Острог)
Захарчук-Чугай Р.В.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Іваницький А.І.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Ільченко О.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Кияновська Л.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Львів)
Овсійчук В.А.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Прокопович Т.Ю.	– кандидат мистецтвознавства, доцент (Рівне)
Ричков П.А.	– доктор архітектури, професор (Рівне)
Смирнова Т.Б.	– кандидат мистецтвознавства, доцент (Рівне)
Станішевський Ю.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Троян С.С.	– доктор історичних наук, професор (Рівне)
Федорук О.К.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)

Упорядник тому: проф. **Виткалов В.Г.**

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 28 листопада 2002 р.)

Збірник зареєстрований Президією ВАК України як фахове видання з проблем мистецтвознавства (постанова №2409/2 від 9.02.2000 р.).

ISBN 966–602–053–X

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2002

Рівень розвитку польського мистецтва доби Середньовіччя свідчить про органічне сприйняття та переосмислення європейської художньої традиції в умовах постійних прагнень польського народу до єдності нації, утвердження національної гідності.

Польське мистецтво доби Середньовіччя стало ґрунтом для розвою образотворчості Нового часу одним із головних засобів самоствердження нації.

Джерельні приписи

1. Свеховский Зигмунт. Романское искусство в Польше. – Варшава: Аркады, 1982.
2. Александрович В.С. Українське малярство XIII-XV ст. – Львів, 1995.
3. Александрович В.С. Мистецтво Галицько-Волинської держави. – Львів, 1999.

Резюме

Розвідка висвітлює початковий етап формування польського мистецтва у контексті західних та східних впливів та розглядає питання про стадіальну неповторність польської середньовічної культури.

Summary

The survey reveals the earliest stage of the forming of Polish art in the context of Western trends and Eastern trends and also analyses the Polish Medieval culture unique conception.

УДК 930.85

Т.О. Пономарьова

ДО ІСТОРІЇ ІЛЮСТРУВАННЯ ВОЛИНСЬКОГО ЦИКЛУ ТВОРІВ В.Г. КОРОЛЕНКА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗБІРКИ ФОНДІВ РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ)

Характерною рисою вітчизняної культури XIX-XX cc. був глибокий, органічний зв'язок образотворчого мистецтва і літератури. Він став найпомітнішим починаючи з 60-х р. XIX ст., коли діячі літератури і мистецтва, змальовуючи правду життя, починають гостро критикувати суспільно-політичні явища російської дійсності. Спільність світогляду, естетики і мети призводила до концептуальної й тематичної близькості в їх творчості, яка найвідчутніша в картинах і книжках т.зв. ідейних реалістів, до числа яких належав Володимир Галактіонович Короленко. Основою методу ідейних реалістів був принцип розгорнутого сюжетного оповідання, що, з одного боку, збагачувало твори достовірними деталями, змушувало глибоко аналізувати характери, будувати композицію за законами внутрішнього розвитку, а, з другого, – об'єднувало письменників і художників не тільки ідейно-тематично, але й практично, насамперед у створенні книжок. Ілюструючи літературні твори, художники – ідейні реалісти, менш за все турбувалися про красу штриха і зовнішні ефекти. Їхня увага була зосереджена на тому, щоб якомога повніше і правдивіше передати зміст твору, достовірно розкрити задум автора, охарактеризувати літературні образи, надати вчинкам героїв психологічне виправдання. При цьому сама ілюстрація набувала якостей складної, завершеної в усіх компонентах картини.

Поруч із тим, в образотворчому мистецтві, зокрема книжковій ілюстрації, існували й інші течії. Їх апологети наголошували на тому, що книжкова ілюстрація – це самостійний твір, незалежний від літературного тексту. Він повинен передавати лише суб'єктивні враження,

отримані внаслідок читання.

Не заперечуючи правомірність таких поглядів і не вдаючись до детального аналізу, зауважимо лише, що хоча В.Короленко і належав до ідейно-реалістичного напрямку, він добре розумів, що невблаганний час змінює погляди і смаки людей. Тому, реалізм не може бути найвищою метою мистецтва, а є лише умовою художньої творчості, умовою, яка відповідає смаку того чи іншого автора. З часом, на зміну йому, за думкою письменника, має прийти новий напрям, який стане своєрідним синтезом старого з новим, але будь-який твір, літературний, або образотворчий, обов'язково повинен бути щирим. Письменник і художник, читач і глядач мають говорити щиро правду про те, що відчують. Якщо вони відверті, тоді, в усякому випадку, вони праві. В одному з листів Володимир Галактіонович писав, що хоча особисто не належить до шанувальників “тенденційного”, або “чистого” мистецтва, щоразу, знайомлючись із чимось новим, він шукає щирого, нового, глибокого почуття, або думки, і дуже радіє, коли знаходить хоча щось у будь-якому вигляді [1].

Глибокий інтерес до питань мистецтва властивий письменникові не випадково, адже в родині Короленків було багато обдарованих людей. Добре вмів малювати його батько, Галактіон Опанасович, професійно навчалася мистецтву в Тулузі (Франція) молодша донька Наталка, захоплювалася ліпленням старша донька Софійка. Крім того, відомо, що й сам він добре малював із раннього дитинства. Це помітили ще вчителі малювання житомирської і рівненської гімназій [2]. Потім, у студентські роки, В.Короленко підробляв заради грошей, розфарбовуючи книжки й атласи у видавництвах. Замальовки на полях щоденників, записничків і, навіть, альбоми періоду заслання й мандрівок країною у пошуках правди народного життя, засвідчують тонке розуміння природи, вміння охопити і передати характерні риси місцевості та обличчя людей. В.Короленко ніколи не пропускав нагоди відвідати нову виставку, або музей. Він був захоплений живописним відділом Всесвітньої виставки у Чикаго (США), музеєм Торвальдсена в Копенгагені [3]. Короленкознавцям добре відомі його особисті знайомства і спілкування з видатними художниками Й. Бродським, І. Репіним, М. Ярошенком, М. Ге, В. Маковським, В. Поленовим, В. Суріковим та інш. Узагальнені погляди на мистецтво, його роль і мету були сформульовані письменником у нарисах і оповіданнях “Художник Алимов”, “Сумські ребуси”, “Дві картини”, “Нижегородська художня виставка”, а також у листуванні з діячами культури і друзями [4].

З огляду на все вищезгадане, стає зрозумілим вимогливість і серйозність, з якою ставився письменник до ілюстрації власних творів. Звертаючись до його волиніани, відзначимо, що до її складу належать оповідання “Без язика”, “В поганому товаристві”, “Ліс шумить”, “Сліпий музикант”, “Вночі”, “Судний день”, “Парадокс”, “Брати Менделі”, кн. І “Історії мого сучасника”. Усі вони вперше виходили друком у газетних і журнальних варіантах, тому ілюстрацій не мали [5]. Потреба в них виникала лише під час видання популярних книжок для народу. В. Короленко вважав їх дуже потрібними і корисними, а якість ілюстрацій мала бути високою та професійною. Так, у листі до видавництва в Ростові-на-Дону, він пише, що запропоновані картинки йому не сподобалися через низький художній рівень і не погоджується на їх друк [6, с. 359 – 360].

Вдалим прикладом ілюстрування він вважав роботу художників Є. Бем і В. Перепльотчикова, які попрацювали над невеличкою книжкою “Приймак” – це була окремо видана глава нарису “В пустельних місцях”. Є. Бем відома як талановита художниця, учениця І. Крамського, ілюстратор збірок для дітей, а також творів І. Крилова, Л. Толстого, І. Тургенева. Характерною рисою її творчості було виконання ілюстрацій у вигляді силуетів. Між В. Короленком і Є. Бем були тісні дружні зв'язки. У 1903 р. письменник разом із доньками приготував для неї чудовий подарунок, надіслав з Полтави дитячі іграшки, вироби полтавських народних майстрів [7, с. 366].

Повертаючись до історії ілюстрування короленківської волиніани, правомірно зазначити, що першим ілюстратором її був сам письменник. Традиційно в більшості видань, зокрема, “Історії мого сучасника”, використовують його малюнки. Хоча Володимир Галактіонович не вважав оповідання цілком біографічним, про що й пише у передмові, до того ж він жодного разу не

називає прізвиська “сучасника”, але факти і події його особистого життя відчуваються на кожній сторінці і роблять твір автобіографічним. Книга перша, присвячена дитячим і юнацьким рокам, зазвичай ілюструється малюнками, які розкривають гарнолузький період життя головного героя. Насправді, це с.Харалуг Корецького району Рівненської області, в якому майбутній письменник проводив гімназійні канікули 1867-1870 років. Аналіз малюнків свідчить, що вони були виконані набагато пізніше часу, коли Короленко перебував у селі, тобто вони є ілюстраціями твору, а не автобіографічними. Письменник під час роботи над ними згадував і відновлював по пам’яті обличчя людей, про яких писав. Відчувається захоплення, любов і повага до них, і перш за все до улюбленого “дяді капітана” – Казимира Курцевича (насправді Туцевича), чоловіка сестри матері. В. Короленко пише декілька його портретів і подає літературний опис як чоловіка “з товстими, зовсім білими вусами і голеним підборіддям, у сірій військовій шинелі” [8, с. 178 – 179]. Таким ми його й бачимо на малюнках, на першому – погруддя у профіль, ліворуч; на другому – голова у профіль, ліворуч; на третьому – Курцевич сидить, схиливши голову на праву руку в задумливій позі.

Надзвичайно цікавий малюнок ще одного персонажа “Історії мого сучасника”, селянина Антося. Про нього В. Короленко пише, що він “був парубок на диво некрасивий: чудної форми голова, звужена догори, трохи криві, широко розставлені у стегнах ноги, наче ущипнутий ніс і товсті губи. Він курих корінці у черешньовій люльці, майстрував простим ножом грубу подобу скрипки і терликав у конюшні танцювальні мелодії” [9, с. 217 – 230]. На малюнку, він у шапці, з улюбленою люлькою, це погруддя у профіль, три чверті ліворуч.

До гарнолузької серії належить також портрет пана Лохмановича, представника здрібнілого гарнолузького шляхетства. Він описується як людина “з дуже мальовничою зовнішністю: широкоплечий, з тонкою талією, прямим польським носом і широкою бородою, яка красиво розстилася на всі груди; він являв собою, мабуть, точну копію якого-небудь войовничого предка, що водив у бій загопи” [10, с. 208 – 209]. А ось, іще один портрет, який точно визначити можна лише з певною мірою вірогідності. На ньому зображений літній чоловік з великою кучерявою бородою, на голові невелика шапочка, що прикриває лише маківку. Це, можливо, також представник здрібнілої шляхти села, пан Антоній Банькевич [11, с. 210 – 215].

Вражає наполегливість і відповідальність, з якою ставився до своєї роботи В.Г. Короленко. Майже дванадцять років працював він над вдосконаленням “Сліпого музиканта”. За його власним висловом совість художника мучила його і спонукала до пошуку найяскравіших образів, адже створювалося оповідання у великому цейтноті часу. Текст з-під пера автора відразу подавався на шпальти газети “Русские ведомости”. У пошуках більш досконалого літературного відтворення задуму, письменник вдається не тільки до текстових рішень, але й зорових, які фіксує у малюнках. Ось замальовка сліпого дзвонаря, яку він зробив у Сарівській пустині 1894 р. Її можна вважати авторською ілюстрацією відповідного уривку з оповідання, до того ж саме малюнок дав ключ до більш повного розкриття образу [12, с. 276 – 277].

Шкода, але залишився нереалізованим задум перекласти українською і проілюструвати картинками, які просто стояли перед очима письменника, як він пише, оповідання “Судний день” [13, с. 170]. Цікаво, що прижиттєві і перші посмертні повні збірки творів В.Г. Короленка, що виходили друком, були практично без ілюстрацій [14].

Нова сторінка історії ілюстрування короленківської волініани пов’язана з творчістю видатного графіка і живописця В. Фаворського. В 1931 р. вийшла у світ книжка Н. Шаховської “Молоді роки Короленка”. Це був дуже скорочений і схематизований переказ кн. І “Історії мого сучасника”. Про цінність і доцільність видання можна багато в чому сперечатися, але, насамперед, привертають увагу ілюстрації, виконані В.Фаворським, добре відомим бібліографам і мистецтвознавцям. Вони називають його “лицарем книги”, сторінки життя якого і сторінки книг, які він ілюстрував були ніби переплетені в одній оправі. Подібно до того, як архітектор розробляє зовнішній обрис і внутрішній устрій майбутньої будівлі, так і художник ретельно міркує над структурою книги, її складовими частинами, з’єднуючи всі елементи в єдине ціле,

від політурки і фронтоспису до він'єток та заставок. В. Фаворський розвинув теорію книжкової архітекτονіки, розробив нове розуміння книжкового мистецтва. Протягом багатьох років він на практиці т.б. ілюструючи і конструюючи книги з творами Гете, Данте, Шекспіра, Л. Толстого, М. Гоголя, О. Пушкіна, стверджував складну єдність функціонального й естетичного початку в книзі. Він учив розуміти її як втілення просторового і часового зображення літературного твору. На його думку, читач знайомлячись із книгою, повинен рухатися від сторінки до сторінки не машинально, а підкоряючись певному ритмові. Оформлення його руху, організація найкращого емоційно-темпового й образного сприйняття і є найвищою метою ілюстратора.

До книги Н. Шаховської майстер виконав обкладинку і 26 гравюр на дереві, з них 6 розміром в аркуш, 13 – присвячені волинському періоду життя письменника [15].

На обкладинці художник подає портрет В. Короленка-гімназиста. Фігура виконана майже на повний зріст (до колін), профіль праворуч. Юнак одягнений у гімназійну форму. В. Фаворський практично повторює автопортрет Короленка 1869 р. Останній не був широко відомий публіці, яка більше звикла до портретів Володимира Галактіоновича у зрілому віці. Автопортрет друкувався лише один раз у 1913 р., а потім був загублений. Імовірно, що художник або бачив його (він народився у 1886 р.), або спеціально знайшов під час роботи над ілюстраціями, що свідчить про велику попередню підготовку митця до книги. Вона вже давно стала бібліографічною рідкістю, тому варто назвати які саме гравюри виконав В. Фаворський до волинського циклу – це “Приїзд до повітового міста нового судді”, “Чужа лялька”, “Народження сестри”, “Солдат Афанасій”, “Мрії про майбутнє”, “Читання на вулицях Житомира”, “Заборонене купання”, “Похорон батька”, “З учителем Авдієвим”, “У пошуках літературних вражень”, “Сутичка з наглядачем рівненської гімназії”, “На канікулах у селі”. Усі вони позначені впевненою майстерністю, виконані виразно, з точною деталізацією й намаганням образотворчими засобами прочитати сюжет, мають бездоганний смак і вишуканість, відчувається також велика повага до природи й обережне ставлення до авторського слова.

Своєрідний образотворчий літопис волинського періоду життя В. Короленка створив відомий художник О. Константіновський. Його сміливо можна вважати не просто ілюстратором “Історії мого сучасника” [16], але й справжнім короленкознавцем. Численні роботи майстра, а саме “Урок Авдієва”, “Мандрівка у кареті”, “Зустріч з арештантами”, “Сутичка з паном Уляницьким”, “Гнів Дешерта”, “Дорогою до пансіону”, “На уроці арифметики”, “Читання на вулиці”, “Повітове містечко Рівне”, “Застава м. Рівне”, “Арешт гімназиста”, “В селі Гарний Луг”, “Пан Погорельський”, “Краєвид Рівного”, “Останній екзамен. Свобода” відтворюють головні моменти біографії письменника, що вплинули на формування його світогляду, визначили подальшу долю. Роботи виконані у реалістичній манері, ретельно відпрацьовані побутові деталі інтер'єру та одягу. Деякі фігури, наприклад учителя Авдієва, головного героя, овіяні романтичним настроєм, творчим натхненням, сприймаються як узагальнені символи не тільки літературного твору, але й часу створення ілюстрацій, 50-х років ХХ ст. Адже так само як й герой оповідання, наша країна після великої перемоги над фашизмом стояла на порозі нового часу і сподівалася на щасливе майбутнє.

Зовсім інший підхід і змістовне насичення можна простежити в ілюстраціях виконаних у 70-ті роки ХХ ст. художниками А. Озеревською і О. Яковлевим. Це “Ковзняри”, “Пожежа у селі”, “Викриття наглядача” [17]. Вони овіяні почуттям м'якого гумору, легкого суму за безтурботною юністю, яка ніколи вже не повернеться. Автори дивляться на події очима дорослого письменника, який з великої відстані часу згадує минуле, трохи сумує за ним. Якщо порівняти ілюстрації з відповідними уривками тексту, можна побачити деякі помилки у деталях, але це не заважає нам сприймати їх, відчувати короленківську манеру, впевнено впізнавати героїв оповідання. Цьому сприяє також намагання ілюстраторів наблизитися до стилістичних особливостей малювання самого письменника. Малюнки виконані олівцем, легким контуром, ніби-то на полях щоденника, хоча вони мають розмір в аркуш і композиції їх цілком завершені.

До відносно ранніх спроб ілюстрування творів В. Короленка слід віднести й роботи

В. Владімірова, виконані в 1929 р. до оповідання “Без язика”. Цікаво, що творча біографія художника, так само як і В. Короленка, була пов’язана з Полтавщиною, де в 1915 р. В. Владіміров розписував церкви. Хто зна, можливо вони й особисто зустрічались, але відомостей про це немає. Ілюстрації художника пізніше повторювалися в інших виданнях, насамперед “Зустріч Матвія Лозицького з негром, чистильником взуття на вулицях Нью-Йорка”. Робота виконана із стилістичними ознаками конструктивізму, художник шукає для персонажів незвичні, ефектні, насичені прихованим змістом ракурси. Фігура негра розгорнута до глядача анфас на повний зріст, а ось М. Лозицького ми бачимо зі спини, яка займає майже половину площі ілюстрації. Зрозуміло, що це зроблено не випадково. Художник запрошує глядача домислити, розшифрувати закодовані символи і алегорії [18, с. 33].

Широка, міцна спина як символ могутності й працьовитості українського селянина використана іще одним ілюстратором короленківської волиніани В. Мілашевським. Він відомий в історії графічного мистецтва як учасник групи “Тринадцять”, одного з виставкових об’єднань межі 20-30-х років ХХ ст. у Москві, яке характеризувалося революційним ентузіазмом, романтичною піднесеністю, відчуттям близькості до нового багатомільйонного глядача. Гравюра В. Мілашевського нагадує революційний плакат. Матвій Лозицький, якого ми бачимо зі спини (доречі вона теж займає майже половину малюнка), високо піднявши руку зі стиснутим кулаком, погрожує Нью-Йорку, місту, яке він сприймає як ворога. На другому плані – численні хмарочоси і натовп людей, що поділяють почуття українського селянина [19, с. 64].

Щодо ілюстрування оповідання “Без язика”, то сюди слід додати також роботи В. Слищенка і Д. Боровського. Перший виконав ілюстрації “Матвій Лозицький на вулицях Нью-Йорка” і “Сутичка з поліцейським Гопкінсом”, а другий – “Матвій Лозицький на вулицях Нью-Йорка”, “Мітинг у Нью-Йорку”, “На пароплаві дорогою до Америки” [20, с. 32, 65]. Цікаво, що хоча обидва ілюстратори обрали майже однакові уривки сюжету, вони вирішили завдання ілюстрування по-різному. Д. Боровський сюжет “Матвій Лозицький на вулицях Нью-Йорка” подає у вигляді театральної декорації. На “авансцені” розміщує фігуру М. Лозицького який спокійно стоїть, одягнутий у селянську свиту і дивиться убік. Уявляється, що він ось-ось почне свій монолог. На другому плані художник розміщує чітко сконструйовану декорацію міста. В. Слищенко також ставить фігуру М. Лозицького на перший план, але намагається узагальнити образ, подати його як протистояння: селянин-місто, без індивідуалізації і деталізації елементів, а другий план промальовує нечітко.

Ілюстрація “На пароплаві дорогою до Америки” – багатофігурна композиція, що також вирішена за законами театральної сценографії. В центрі композиції – жінка з дитиною, навколо неї живописно згруповані “шукачі щастя”, що наважилися покинути свої домівки у Європі і вирушили до нового світу. У тексті оповідання цієї сцени немає, вона виникла в уяві художника внаслідок читання твору. А ось сюжет “Сутички з поліцейським Гопкінсом” чітко відтворює текст. Композиційно він нагадує ілюстрації В. Владімірова і В. Мілашевського, тільки цього разу домінує спина поліцейського, до того ж на першому плані опиняється палиця полісмена. М. Лозицького ж, у Д. Боровського, ми бачимо у натовпі людей. Художник ніби підкреслює, що він є людиною натовпу, одним із багатьох. Обличчя його невиразне, безособове, наче байдуже. У Слищенка цей сюжет вирішено плакатними засобами. Постаць М. Лозицького – на першому плані, вона дуже динамічна, з високо піднятою рукою і стиснутим кулаком, який ось-ось опуститься на голову поліцейського Гопкінса. Останній ледь не падає під тиском гніву нашого героя. Робота нагадує повсталого робітника з революційних плакатів, або радянського солдата з плаката “Бій ворога!”. Глядач без особливих зусиль розгадує символіку і підтекст композиції, відчуває ідейне її підґрунтя [21].

“Візитною карткою” В.Г. Короленка у великій світовій літературі стали оповідання “Сліпий музикант” і “В поганому товаристві”. Природньо, що саме вони найбільше привертали до себе увагу майстрів пензля. До числа найвідоміших ілюстраторів оповідання “Сліпий музикант” належать О. Хвостенко-Хвостов, Б. Дехтерьов, О. Константіновський, Д. Дубінський, І. Богдеско

та ін. Кожен із них відзначається самобутністю художнього почерку, яскравим талантом, оригінальністю вирішення композицій.

Б.Дехтерьов, класик графічного мистецтва, творчість якого характеризується увагою до вивчення документального історико-побутового матеріалу, намаганням розкриття життєстверджуючої дійсності, звернувся до історії сліпого хлопчика у 50-і роки ХХ ст. не випадково. Адже після закінчення найжахливішої в історії людства світової війни, тема людського щастя, пошуку засобів самовираження попри будь-який недуг, служіння людям, реалізації природних здібностей, стають дуже актуальними. Для оповідання “Сліпий музикант” Б. Дехтерьов виконав кольорову, яскраву обкладинку. Він обирає сюжет, коли допитливі юнаки і дівчата, намагаються прочитати майже стертий напис на могилі козака Гната Карого, яка заросла травою. Ось тут й виявляється, що сліпа людина може побачити навіть більше ніж зряча, адже завдяки власним зусиллям вона розвинула в собі компенсуючу здібність читати за допомогою пальців рук [22]. Цікаво, що захоплення творчістю В.Короленка майстер передав своїм учням, зокрема Ю. Ігнат'єву, який у 80-і роки ХХ ст. проілюстрував книгу оповідань письменника.

Серію з 8 малюнків до київського видання “Сліпого музиканта” виконав видатний український живописець і театральний декоратор О.Хвостенко-Хвостов. Це “Петрик з сопілкою”, “Петрик з матір'ю”, “Петрик слухає гру Йохима”, “Петрик і Евеліна”, “Розмова Евеліни із змужнілим Петром Попельським”, “Вечірка у Ставрученків”, “Петро із сліпцями”, “Дебют сліпого музиканта” [23]. Усі вони виконані суто живописними світлотіньовими засобами та відповідними техніками – олійними й акварельними фарбами і є взірцем проникливого інтерпретування прози видатного письменника. Цікаво, що до ілюстрування саме цього твору О.Хвостенко-Хвостов звернувся в останній період свого життя, коли через важку хворобу вже не міг займатися своєю улюбленою справою – оформленням театральних вистав. Але він не корився долі, і так як і герой оповідання, мав долати хворобу й шукати нових засобів творчого самовираження і служіння людям.

Одним із найпоетичніших явищ вітчизняної книжкової графіки вважається творчість Д. Дубінського. Вишукана майстерність його робіт завжди була співзвучна духу літературного твору. Тема людського щастя хвилювала майстра і домінувала в його творчості. До “Сліпого музиканта” він підготував декілька робіт – “Петрик з Евеліною”, “Петро читає напис на могилі Гната Карого”, “Дебют сліпого музиканта” [24]. Вони виконані легкою, ніжною чорною аквареллю. Д. Дубінський звернувся до складних психологічних ситуацій і демонструє високу майстерність у вирішенні драматургічних завдань. Він сміливо використовує для цього гру темряви і світла як символів світу сліпої та зрячої людини. Уважно розглядаючи і порівнюючи ілюстрації, можна помітити, як у міру розвитку сюжету оповідання, темрява, що оточує сліпого хлопчика, поступово відступає. У центрі останньої композиції художник розміщує свічку, що сяє поруч із музикантом і дарує світло людям у залі та, відповідно, духовне прозріння незрячому.

Велику серію до короленківської волініани, зокрема “Сліпого музиканта” виконав вже згадуваний О. Константиновський [25]. Це “Сліпці на дорозі”, “Петрик з матір'ю”, “Петрик слухає гру Йохима”, “Петрик з Евеліною”, “Змужнілий Петро Попельський”, “Сліпий дзвонарь і Петро”, “Дебют сліпого музиканта”. Ілюстратор намагається чітко відтворити текст, навіть підписи під малюнками подає у вигляді цитат. Складні тонально-просторові композиції ілюстрацій наповнені справжнім схвильованим почуттям, чорно-біла графіка навантажена різкими контрастами, насичена романтичною енергією й експресією. Художник був досвіченим театральним декоратором, у його малюнках відчуваються чисто сценічні ефекти. З цього приводу цікаво порівняти його ілюстрацію “Петрик з Евеліною” з подібною у Д. Дубінського. Якщо останній вирішує ситуацію психологічними засобами, грою темряви й світла, а ззовні почуття героїв нічим не виявляються, дівчина і хлопчик спокійно сидять на пагорбку, то О. Константиновський наповнює композицію драматичним динамізмом. Хлопець у відчаю лежить, сховавши обличчя, а дівчина, схилившись до нього подає руку допомоги. Вражає майстерність ілюстрацій

у зображенні сліпого обличчя. Хлопець майже скрізь розгорнутий до глядача анфас і дивиться прямо на нас, але ми розуміємо, що він сліпий і нас не бачить.

З усіх оповідань В. Короленка найчастіше ілюструвалося “В поганому товаристві”, адже твір призначався дорослим, а також дітям і називався “Діти підземелля”. Свого часу його ілюстрували В. Мінаєв, Ю. Непринцев, О. Ліндін, М. Кустов, М. Бортніков, М. Богданець, Г. Фітінгоф та ін.

Ілюстрування книжок для дітей має ряд специфічних особливостей і вимагає від художників дотримання певних правил. Вони не можуть вільно поводитися з текстом, мають строго слідувати сюжету, а малюнки для таких видань слід робити зрозумілими і яскравими, крім того, їх повинно бути якнайбільше. М. Кустов, наприклад, виконав до оповідання 11 малюнків і 8 заставок, М. Бортніков – 6 малюнків, Г. Фітінгоф – 8, М. Богданець – 11. Порівнюючи роботи можна легко помітити, що через свою чисельність всі вони дуже подібні. Для ілюстрування обираються, як правило, одні сюжети, а саме “Хвороба Марусі”, “Історія із лялькою”, “Вигнання “темних особистостей” із замка” та ін. Більш того, й композиційно вони вирішуються майже однаково. Ідейний зміст твору, при цьому, спрощується і обмежується тільки темою співчуття знедоленим дітям. Але не слід забувати, що В. Короленко писав свій твір, в першу чергу, для дорослих. Він обмірковував і намагався розкрити глибокі, серйозні проблеми, такі як самотність, стійкість у випробуваннях долі, порозуміння батьків і дітей. У цьому контексті привертають до себе увагу, насамперед, роботи Ю. Непринцева, автора славетного живописного полотна “Відпочинок після бою”, яке у багатьох асоціюється з “Василієм Тьоркіним” О. Твардовського. До оповідання він виконав малюнки “Небезпечна пригода”, “Маруся з лялькою”, “На могилі Марусі” [26]. Вони зроблені легким, майже невагомим олівцем і передають велику любов і ніжність до персонажів оповідання. Автор знає та вміє передати у найтонкіших нюансах і деталях світ дитинства. Особливо цікавий малюнок “На могилі Марусі”, в якому оригінальним композиційним рішенням Ю. Непринцев передає ідею самотності людини перед обличчям смерті. Три чверті ілюстрації займає величезне, порожнє небо. Воно ніби каже нам, що втрачаючи людину, світ спустошується, що кожна людина неповторна і замінити її неможливо.

Чутливим проникненням у суть обраної для ілюстрування ситуації, завершеністю композиційних рішень, романтичним піднесенням характеризуються роботи неперевершеного майстра ілюстрації до дитячої книги В. Мінаєва [27]. До оповідання “В поганому товаристві” він виконав малюнки “Вигнання “темних особистостей», “Маруся з лялькою”, “Викриття Туркевича”. Почерк майстра має індивідуальні неповторні риси, такі як стриманий монохромний, але напружений колір, особлива фактура, яка отримується внаслідок своєрідного використання темпері і пастелі, різкий, гострий, дещо умовний малюнок із чітким чорним контуром, білі полиски і тональні контрасти.

Надзвичайно цікаві ілюстрації І. Богдеско [28]. Вони передають не сюжет чи індивідуальні риси героїв, а загальні ідеї твору. На малюнку “У підземеллі” художник вписує контури умовних фігур персонажів у великий овал якогось приміщення, ніби підкреслює відірваність і відокремленість світу “поганого товариства” від суспільства, крім того, кожен персонаж також уявляє собою замкнуте коло, “коло самотності”.

Майже всі ілюстратори оповідання не були знайомі зі справжніми рівненськими краєвидами, а саме тут розгортаються події оповідання. Тому практично скрізь інтер’єри прописані недостовірно. Виключенням можна вважати лише роботи М. Богданця й Г. Фітінгофа [29].

Іншим творам В. Короленка з волинської тематики менш пощастило на ілюстрації. В музейній колекції представлений лише малюнок М. Клячка “Пісня Опанаса” до оповідання “Ліс шумить”, виконаний в казково-етнографічному дусі [30, с. 82].

Отже, хоча представлена колекція ілюстрацій до короленківської волиніани не може претендувати на абсолютну вичерпність, вона дає загальну уяву про розвиток ілюстрування творів письменника, засвідчує інтерес до його творчості з боку художньої інтелігенції. Показово, що до оформлення книг Володимира Галактіоновича причетні видатні майстри книжкової

ілюстрації, які намагалися не тільки образотворчими засобами прочитати сюжети оповідань, але відобразити власне бачення реального світу і часу, в який вони жили, з його історично-обумовленими системами естетичних і моральних цінностей, суспільних і політичних оцінок літературних образів.

Інтерес до письменника не зникав упродовж усього ХХ ст. Знаковою подією нового ХХІ ст. стало рішення ЮНЕСКО про урочисте відзначення в 2003 році 150-річного ювілею письменника. Це дає підстави сподіватися, що побачать світ нові видання творів славетного автора, з новими чудовими ілюстраціями до них.

Джерельні приписи

1. Короленко В.Г. Лист до Козловського від 20.09.1887 р. // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. – М., 1955, т.10. – С.71; Короленко В.Г. Лист до Гольцева від 11.03.1894 р. // Там же. – С.220.
2. Короленко В.Г. История моего современника // Там же. – т.5. – С.165-167, 262.
3. Короленко В.Г. Лист до Е.Короленко від 22.07.1983 р. // Короленко В.Г. Избранные письма в 3 т. – М., 1932, т.1. – С.68-70; Короленко В.Г. Лист до Е.Короленко від 2.09.1893 р. // Там же. – С. 115-118.
4. Короленко В.Г. Художник Алимов // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. – М., 1955, т.3. – С.273-329; Короленко В.Г. Две картины // Там же, - т.8. – С.239-305; Короленко В.Г. Суммистские ребусы // Там же, т.8. – С.366-372; Короленко В.Г. Софрон Иванович // Там же, т. 4. – С.438-488; Короленко В.Г. Нижегородская художественная выставка // “Русские ведомости”, 1886. - № 195, 108, 114.
5. Короленко В.Г. В дурном обществе // Русская мысль, 1885. - № 10; Короленко В.Г. Лес шумит // Русская мысль, 1886. - № 1; Короленко В.Г. Слепой музыкант // Русские ведомости, 1886. - №№ 32, 34, 44, 46, 73, 76, 82, 92, 100, 101; Короленко В.Г. Ночью // Северный вестник, 1988. - № 12; Короленко В.Г. Судный день // Русские ведомости, 1891. - №№ 43, 47, 48, 58, 61, 69, 77; Короленко В.Г. Парадокс // Русское богатство, май, 1894; Короленко В.Г. Братья Мендель // Короленко В.Г. Посмертное собрание сочинений. – Харьков, 1922-1929, Т.22; Короленко В.Г. Без языка // Русское богатство, 1893, октябрь.
6. Короленко В.Г. Лист до М.Парамонова від 21.04.1903 р. // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т., - М., 1955, т.10.
7. Короленко В.Г. Лист до Ф.Батюшкова від 20.05.1903 р. // Там же.
8. Короленко В.Г. Історія мого сучасника // Короленко В.Г. Твори в 4 т. – Київ, 1954, т.3.
9. Там же.
10. Там же.
11. Там же.
12. Короленко В.Г. Лист до Ф.Батюшкова від 2.05.1898 р. // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. – М., 1955, т.10.
13. Короленко В.Г. Лист до І.Луницького від 25.01.1893 р. // Там же, т.10.
14. Короленко В.Г. Очерки и рассказы, кн. 1. – СПб, 1896; Очерки и рассказы, кн.2. – СПб, 1893; Очерки и рассказы, кн.3. – СПб, 1903; Полное собрание сочинений, изд.Маркс “Нива”, т.1-9. – СПб, 1914; Полное посмертное собрание сочинений, т.1-4, 7-8, 15-22, 50-51. – Харьков, 1922-1929.
15. Шаховская Н. Молодые годы Короленко. – М., 1931.
16. Короленко В.Г. История моего современника. – М., 1951.
17. Короленко В.Г. История моего современника. – М., 1985.
18. Короленко В.Г. Без языка // Короленко В.Г. Собрание сочинений. – М., 1953.
19. Там же.
20. Там же.

21. Короленко В.Г. Без языка // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. – М., 1955, т.4. – С.96, 24, 88.
22. Короленко В.Г. Слепой музыкант. – М., 1951.
23. Короленко В.Г. Слепий музыкант. – Київ, 1953; Горбачов Д. О. Хвостенко-Хвостов. Сценограф, живописець, графік. – Київ, 1987.
24. Короленко В.Г. Слепой музыкант // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. – М., 1955, т.2. – С. 176, 134, 214; Чегодаев А.Д. Страницы истории советской живописи и советской графики. – М., 1984. – С.72-75.
25. Короленко В.Г. Слепой музыкант. – М., 1965.
26. Мямлин И. Юрий Непринцев. – Ленинград, 1976.
27. Короленко В.Г. В дурном обществе // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. – М., 1955, т.2. – С.12, 22, 58.
28. Korolenko V. Selected stories. – М, 1960.
29. Короленко В.Г. Діти підземелля. – Київ, 1984.
30. Короленко В.Г. Лес шумит // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. – М., 1955, т.2.

Резюме

Стаття присвячена розгляду питання ілюстрування волинського циклу творів славетного російського й українського письменника В.Г.Короленка. Висвітлюється історія появи перших ілюстрацій до творів, зокрема й авторських, а також аналізуються численні мистецькі пам'ятки видатних вітчизняних художників, майстрів книжкової ілюстрації ХХ століття, творчість яких зосереджувалася на ілюструванні творів В.Г.Короленка.

Summary

The article deals with the matter of illustrating of the Volhyn cycle of the works of the famous Russian and Ukrainian writer V.H. Korolenko. The history of appearance of first illustrations is elucidated, the author's as well. A great deal of art relics of the well-known home artists, masters of book illustrations of the XX th century are also described.

УДК : 930.85: 7.03 (477.83) “1960 / 1969”

О.В. Граб

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ТА ТВОРЦІ МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ ЛЬВОВА 60-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Після “хрущовської відлиги” в радянській імперії захиталися основи існуючої системи. У ту доленосну пору, коли на планеті шаленіла “холодна війна”, далеке зарубіжжя було приголомшене новиною: в ізольованому від світу “залізною завісою” СРСР вибухнув духовний бунт проти постсталінського тоталітаризму, названий пізніше рухом опору шістдесятників. Наймаститіші представники комуністичного режиму не могли усвідомити, що це за суспільний феномен, хто вони, ті відчайдушні бунтарі, звідки взяли і наскільки реальну загрозу становлять. На жаль, і після розвалу табору соціалізму проблема шістдесятництва належно не осягнута й не вписана в контекст новітньої історії. Тільки ретельно вивчивши ідейно-політичне становлення найактивніших учасників цього масового руху можна дати вичерпну відповідь на численні запитання.

До приходу шістдесятників в українську культуру й особливо літературу, остання, повністю підпорядкована диктату комуністичної ідеології, переживала найжахливішу кризу за всю історію свого існування. Суттєвих ідейно-тематичних і структурних змін, аномалій

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>□	3
 Розділ I. ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ	
<i>Кубицька Н.В.</i> Походження та художні особливості глиняної іграшки Волинського Полісся (на матеріалах с. Кульчин)	8
<i>Луній Т.Ф.</i> Художньо-образна та семантична структура геометричного орнаменту західнополіських рушників.....	18
<i>Михайлова Р.Д.</i> Регіональні ювелірні прикраси Волині X – початку XI ст. (за матеріалами речових скарбів)	27
<i>Бондарчук Я.В.</i> Синтезування середньовічних та ренесансних принципів художньої стилізації в декоративно-ужитковому мистецтві Острозького осередку другої половини XVI – першої половини XVII ст.	47
<i>Смирнова Т.Б.</i> Формування середньовічного мистецтва Польщі в контексті західних та східних впливів □	53
<i>Пономарьова Т.О.</i> До історії ілюстрування волинського циклу творів В.Г. Короленка (за матеріалами збірки фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею)	59
<i>Граб О.В.</i> Національно-культурне відродження та творчі мистецького життя Львова 60-х років XX століття	67
<i>Вакульчук М.В.</i> Мистецтво красномовства та його різновиди	73
<i>Пустовіт О.Ю.</i> Сучасний стан й основні тенденції розвитку мережі та типів православних храмів в Україні	78
 Розділ II. ТЕОРЕТИКО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	
<i>Сметана О.П.</i> Особливості використання здобутків імпресіоністичної техніки у хоровій вітчизняній музиці кінця XIX – початку XX століття	85
<i>Михайлова О.Г.</i> “Мелодія”: слово і образ в естетиці Валентина Сильвестрова.....	93
<i>Прокопович Т.Ю.</i> Церковна архітектура української діаспори в структурі вітчизняної традиції□	102
<i>Брилін Е.Б.</i> Технологія музичної творчості в контексті проблем культури	107
<i>Виткалов В.Г., Мельник Я.М., Борейко Г.Д.</i> Установи культури і освітянська мережа: тенденції та проблеми функціонування (на прикладі Рівненщини)	111
 Розділ III. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ	
<i>Прокопович Т.Ю.</i> Українська культура XX століття у дзеркалі політики / Виткалов В.Г. Українська культура. Сторінки історії XX століття. – Рівне: Ліста, 1999. – 435 с.....	119
<i>Кир’ячук Б.М.</i> Герменевтика мистецького творення / ГАНС-ГЕОРГ ГАМАДЕР. Вірш і розмова ЕСЕ / Переклад, передмова та примітки Т.Гаврилів. -Львів: Незалежний культурологічний часопис “Ї”, 2002.– 188 с.....	122
<i>Морозова Т.П.</i> Мистецькі обрії ‘ 2000: Альманах: Науково-теоретичні праці та публіцистика /Академія мистецтв України / Головн. наук. ред. І.Д.Безгін. – К.: КНВМП “Символ - Т”, 2002. – 461 с.	124
<i>Відомості про авторів</i>	128